

Pócs Éva

A Magyar Néphit Archívum keletkezéstörténetéhez

A debreceni *Studia Folkloristica et Ethnographica* sorozat 68. számaként megjelent *Alkotópálya. Hoppál Mihály* című kötet borítóját,¹ mintegy dekoratív háttérként, de jól olvashatóan egy hosszú CV-részlet díszíti. Ebben szerepel a következő idézet:

„1975-ben [Hoppál Mihály] első nagyobb tanulmánya a magyar népi gyógyítás emlékhagyományának összefoglalása volt. Ugyanakkor kezdte meg a magyar néphit archívum alapjainak lerakását (Pócs Évával együtt), azzal a távlati céllal, hogy Diószegi Vilmos halála (1972) után a magyar ősvallás kutatásának lehetősége, teljes szövegarchívuma a szakma rendelkezésére álljon. Ezt a munkát egy nemrégiben befejezett OTKA-pályázat keretében tovább folytatta, melynek eredményeként a magyar mitológia új szemléletű megírása jelenleg a célja.”

Mivel a fenti idézet második, hosszú mondata valótlan képet fest az archívum keletkezéstörténetéről, úgy gondoltam, hogy ezt helyesbítenem kell, legkézenfekvőbben a Néphit Archívum keletkezéstörténetének rövid leírásával. Ennek az is aktualitást ad, hogy az archívum utolsó években digitalizált változata (egy elsősorban boszorkányper jegyzőkönyveket tartalmazó mentalitástörténeti archívummal együtt) néhány héten belül felkerül az internetre, és azt is be kell majd vezetnie egy keletkezéstörténetnek.

A néphitarchívum „alapjainak lerakását” 1960-tól 1965-ig én magam végeztem, a szolnoki Damjanich Múzeum segédmuzeológusaként. Ekkor kezdtem meg, kötelező tárgygyűjtéseim alkalmával, majd a népi műemlékfelmérés melléktermékeként az akkori Szolnok megyében (közben és később, a Néprajzi Atlasz kérdőíves gyűjtése során a megyén kívül is) a „hagyományos” néphit még fellelhető adatainak összegyűjtését és egy tervbe vett Néphit Archívum berendezését. Először csak néhány, számomra fontos téma anyagát gyűjtöttem, különböző hiedelemlények – táltos, lidérc, boszorkány –, valamint a halál és lélek, túlvilág adatait. Azonban hamarosan rájöttem – és ez irányban inspirált Diószegi Vilmos is (aki ekkor kezdett intenzíven a magyar néphit egyes jelenségeivel foglalkozni) –, hogy az archívum a magyar néphit összes létező, publikált és adattárakban rejtőző, valamint még újonnan felgyűjthető adatát kellene, hogy tartalmazza. Azzal a távlati céllal, hogy (a magam tervezett kutatásaira is gondolva) a magyar néphit „kutatásának lehetősége, teljes szövegarchívuma a szakma rendelkezésére álljon.” Ekkor megkezdtem minden néphitadat összegyűjtését a publikációkból, Ethnológiai Adattárból, és saját gyűjtéseim valamint mások gyűjtéseinek lemásolását az archívum számára is. A gépetetéshez és a pesti könyvtári, adattári kutatóutakhoz a múzeumtól pénzügyi segítséget is kaptam. Az anyag tematikus rendezése már Szolnokon megkezdődött, majd amikor az alakuló Néprajzi Kutató Csoport munkatársa lettem, mind a rendezett, mind a még rendezetlen cédulaanyag a csoportba került, ahol tovább gyarapodott. A gépetetés, rendezés a Kutatócsoport, később majd OTKA-projektjeim anyagi támogatásával tör-

tént. (A rendezésben eleinte nagy része volt Lammel Annamáriának, aki akkor még állás nélküli fiatal kutató volt.) Időközben Ortutay Gyula igazgató az Intézet tulajdonába vette az archívumot, és hivatalosan is megbízott annak szervezésével. Később, intézeti létemmel párhuzamos pécsi tanárkodásom húsz éve alatt az ottani Néprajz, majd Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszéken volt a cédulaanyag letétben. OTKA-projektjeim lehetővé tették számos diák részvételét az anyag terepmunkákkal való gyarapításában és rendezésében, majd 2017 elején, ERC-projektünk keretében, visszakértült az archívum jog szerinti helyére, a Néprajztudományi Kutatóintézetbe (a vele szorosan összefüggő, publikált és publikálatlan boszorkánypererek hatalmas anyagát tartalmazó mentalitástörténeti gyűjteménnyel együtt).² Itt majd feltehetően az Intézet adattárának egy külön kezelt, speciális részlegévé válik; digitalizált változata pedig az internetre kerülve a szakma nemzetközi közkinségévé lesz.³ Az archívum időközben Európa legnagyobb néphitarchívumává növekedett (az adatok száma ma 100 000-en fölül van, ebből az internetre kerülő digitalizált változat közel 90 000 hiedelemszöveget tartalmaz). Reményeink szerint még további gyarapodás elé nézünk: szeretnénk az új gyűjtésű hiedelmeket, de legalább az utóbbi 20 évben gyűjtött igen gazdag erdélyi és a moldvai gyűjtések adatait bedolgozni (ez eddig csak kis mértékben, a legnagyobb publikált anyagok vonatkozásában történt meg). Ezzel teljesen megszűnne az archívum számos, politikai múltunkban gyökerező kényszerű aránytalansága.

Ami az archívum hiedelem-anyagát illeti, a legkorábbi adataink – kevés, korábbi időszakból származó kivételtől eltekintve – az 1870-es évekből, az akkor induló Magyar Nyelvőr *Babonák* rovatainak anyagából származnak. Ha nem is minden, de talán minden fontos, hiedelemközléseket (is) tartalmazó publikáció anyaga bekerült az archívum rendszerébe (a 19–20. század fordulójától a 2. világháborúig tartó időszakból elsősorban *Jankó János*, *Kálmány Lajos*, *Gönczi Ferenc*, *Berze Nagy János* és *Luby Margit* neve érdemel említést, mint akik a legértékesebb adatokat szolgáltatatták).⁴ Itt kell szólnunk a *Diószegi Vilmos* kezdeményezésére és buzdítására az 1960-as években indult „hiedelemmonográfia” sorozatról is, amely egy-egy község teljes néphitanyagának korszerű (bár akkor még nem modern hangfelvétel eszközökkel dolgozó) felgyűjtését és publikálását tűzte ki célul. (Az első volt a sorban a magam zagyvarékesi kötete, amelyet Diószegi Vilmos biztatására írtam meg, laikus gyűjtők számára mintául további hiedelemmonográfiák anyagának összegyűjtéséhez, publikálásához).⁵ E könyv után valóban számos hasonló mű született (könyv vagy könyvfejezet, eleinte a *Hoppál Mihály* szerkesztette *Folklór Archívum* sorozatban, közöttük például csak *Bosnyák Sándornak* öt gyűjteménye,⁶ vagy Zentai Tünde ormánsági kötete).⁷ Ezeket később

² Az utolsó öt év munkálatai az Európai Kutatási Tanács támogatásával, a *Vernacular religion on the boundary of Eastern and Western Christianity: continuity, changes and interactions* (ERC project № 324214) című projekt keretében folytak, annak egyik munkatervi pontjaként.

³ A cikk megírása után felkerült az internetre; lásd: <http://eastwest.btk.mta.hu/adattarbazisok>

⁴ Lásd például: Jankó 1892.; Kálmány 1887.; 1885.; Gönczi 1914.; Luby 1936.; Berze Nagy 1942. (Itt és a továbbiakban csak példaként említek néhány művet az említett jellegzetes forráscsoportokból.)

⁵ Pócs 1964.

⁶ Köztük: Bosnyák 1977.; 1980.

⁷ Zentai 1983.

¹ Szerző, szerkesztő nincs feltüntetve, sorozatszerkesztő: Bartha Elek.

további monográfiák követték, melyek közül leggazdagabb anyagot Kovács Endre Doroszló hiedelemvilágát bemutató könyve, jóval később Csögör Enikő tordatúri, valamint Halász Péter moldvai hiedelemköte⁸ tartalmazza. E sorozatot kiegészítik a „hivatások”, Fejős Zoltán, Jung Károly, illetve Keszeg Vilmos egy-egy tájegység hiedelemvilágáról írt nagyszabású összefoglaló tanulmányai,⁹ ők az adataikat értelmező értekezésük mellett a rendszerezett szöveganyagot is közölték. Mindezen kötetek hiedelem-adatai maradéktalanul bekerültek az archívum rendszerébe. Gazdag adatanyagunk származik a szokásvilágot előtérbe helyező, de fő témájuk részeként sok hiedelemanyagot is publikáló szerzőktől is: elsősorban Barna Gábor és Balázs Lajos szokásmonográfiáiból,¹⁰ de olyan „vegyes” témájú táji monográfiákból is, mint Jankó János fentebb már említett könyvei vagy később Kiss Géza Ormánysága.¹¹

Végül, de nem utolsósorban méltatnom kell a mondagyűjtők és -publikálók munkálatait: Vajda László első hiedelemmonda („babonás történet”) közlése¹² után az ÚMNGY sorozatában (az utolsó 30 évben Nagy Ilona szerkesztésében), vagy más sorozatokban megjelent köteteket (köztük Balassa Iván, Szabó Lajos vagy Salamon Anikó értékes hiedelemszövegeket is tartalmazó könyveit),¹³ és a leggazdagabb magyar hiedelemmonda-gyűjteményt: Takács György „Hárompatak” falvaiban¹⁴ végzett gyűjtése alapján közreadott kötetét.¹⁵ Elismeréssel kell nyugtáznunk Magyar Zoltán nagy volumenű gyűjtő tevékenységét is: számos mondakötetének majd mindegyike tartalmaz egy hiedelemmonda fejezetet (de érdekelték voltunk az általa történeti mondák közé sorolt kincsmondákban is).¹⁶ Ez sokat segített archívumunk felvidéki és erdélyi „fehér foltjainak” részleges eltüntetésében. A mondaköteteken kívül egyes ráolvasás-gyűjtemények – így megint csak elsősorban Takács György kötetei¹⁷ – tartalmaznak bőséggel hiedelemszövegeket is.

A nyomtatásban megjelent anyag mellett az archívum másik nagy adatforrását a kéziratos gyűjtések jelentették. A magyar néphit 20. századi adatainak nagyobb része kézirattárakban, vagy magángyűjteményekben fekszik, anélkül, hogy publikálásra került volna, és ez az anyag még gyorsabban gyarapodik – új gyűjtésekkel –, mint a publikált szövegek. A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából, valamint a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének gyűjtéseiből is sok anyag bekerült archívumunkba, noha e két kézirattár ilyen szempontú feldolgozása korántsem mondható teljesnek (de a „nagy” gyűjtemények, például Kálmány Lajos, Diószegi Vilmos anyagai, bekerültek). A legnagyobb mennyiségű gyűjtés Diószegi Vilmosé: ez gyarapodott a saját gyűjteményéből halála után hozzánk került anyaggal is, felesége,

⁸ Kovács 1982.; Csögör 1998.; Halász 2005.

⁹ Fejős 1984.; Jung 1985.; Keszeg 1999.

¹⁰ Barna 1979.; Balázs 1999.

¹¹ Kiss 1937.

¹² Vajda 1944.

¹³ Balassa 1963.; Szabó 1975.; Salamon 1987.

¹⁴ Kostelet, Gyepece és Magyarcsügés (Bákó megye).

¹⁵ Takács 2004.

¹⁶ Csak néhány példa: Magyar 2002.; 2003.; 2006.; 2008.

¹⁷ Takács 2001.; 2014.

Morvay Judit ajándékaként.¹⁸ Diószegi Magyarországon is fáradhatatlan gyűjtő volt, az országnak szinte minden területét bejárta. Eleinte láthatóan két, táltoshiedelmeket feldolgozó könyvéhez, illetve ősvallás- és táltostanulmányaihoz gyűjtött adatokat, majd később egy-egy falumonográfia, illetve néhány hiedelemmlény teljes feldolgozásának tervei (amiről tudunk: markoláb és Luca) foglalkoztatták, de a garabonciás, boszorkány, kísértetek témáit is jelentős adatanyag képviseli nála. Néhány folklórkutató kéziratos anyaga közvetlenül, ajándékként vagy csekély gépelési költség térítése fejében került az archívumba (P. Madar Ilona gazdag adatbázisán kívül sok ajándék-szövegünk van többek között Grynaeus Tamástól, Morvay Judittól, Sándor Mihálynétól, Nagy Ilonától, Csalog Zsoltól, Csoma Gergelytől). Más anyagok Diószegi Vilmos és Dömötör Tekla hagyatékán keresztül – Morvay Judit illetve Dömötör Tekla veje, Császár László ajándékként – jutottak ide. Grynaeus Tamás, P. Madar Ilona gyűjtését kiváltképpen gazdag anyag képviseli, kisebb mennyiségű adat származik Dömötör Tekla és Eperjessy Ernő közös gyűjtéseiből. (Mindez nem jelenti azt, hogy az adományképpen kapott szövegek mindegyike csakis a Néphit Archívumban lelhető fel – többben máshova is leadott anyagok másod- vagy harmadpéldányait juttatták nekünk.)

Az 1960-as évek végén Diószegi Vilmos és Barabás Jenő „kitalálták” a Magyar Néphit Topográfiaját. Ez terveik szerint (mintegy a Magyar Néprajzi Atlasz kísérőjeként, tematikus leágazásaként) a magyar néphit atlaszszerű feldolgozása lett volna, kérdőíves gyűjtések alapján.¹⁹ Ennek előtte Diószegi már, mintegy próbaképpen, elkezdett készíteni egy Észak-dunántúli Néphit és Népszokás Atlaszt (ENNA), P. Madar Ilona közreműködésével. Ez nem lett készen, nem került publikálásra, az anyag nem bizonyult térképezhetőnek.²⁰ A Magyar Néphit Topográfia, ha nem is atlaszként, de megvalósult. Ennek keretében 1970-től kezdve a Néprajzi Kutatócsoportban intenzív országos kérdőíves néphitgyűjtés folyt több mint négy évig. Diószegi Vilmossal közösen szerveztem meg a gyűjtőhálózatot, majd vele egyeztettem a tematikát. A több mint 40 kérdőív legnagyobb részét magam fogalmaztam, három kérdőívet Hoppál Mihály, egyet Németh Imre készített. (Hoppál Mihály, mint szintén a Diószegi Vilmos vezette Folklór-osztály tagja, a bejövő anyag elrendezőjeként, nyilvántartójaként is részt vett a munkában). Havonta-kéthavonta több száz kérdőív ment ki az ország minden részébe; tanítók, tanárok, papok, tsz-elnökök, agronómusok, tehát a falusi, mezővárosi értelmiség tagjai, de olykor parasztok is voltak a rendszeres válaszadók, akik időnkénti buzdító, köszönő leveleken kívül (ezeket Diószegi írta) semmiféle honoráriumot nem kaptak. Eleinte százával érkeztek vissza a kérdőívek (ez az oka az archívumban az első három kérdőív tartalmazta, születéssel kapcsolatos hiedelmek rendkívül nagy száza-

¹⁸ Diószegi cédulaanyaga egy részét földrajzi rendbe rakta. E községenként csoportosított cédulaanyagot a Néphitarchívumból átadtuk a Néprajzi Kutatócsoport illetve Intézet központi adattárának.

¹⁹ 1968-ban jelentek meg lakásunkon az ötlettel ketten, és lelkesen rábeszéltek az akcióhoz való csatlakozásra; én magam is belelkesedtem: ez jól belevágott az archívummal kapcsolatos terveimbe.

²⁰ Az ENNA kérdőívekre adott válaszok mai lelőhelye ismeretlen. Miután Diószegi elég nagy mennyiségű kísérleti térképet készítettett P. Madar Ilonával (és talán másokkal is), nem látta érdemesnek folytatni a térképezést. Annak idején láttam nála a kérdőíveket is, a térképek egy részét is, de ezek további sorsáról nem tudok semmit.

lékarányának), majd az iram csökkent – 40-50 válaszoló tartott ki végig.²¹ Az archívum számára nem annyira a kérdésekre adott, gyakran sablonos igen–nem, vagy csak aláhúzással jelölt válaszok (utóbbiakat nem is vettük figyelembe), hanem elsősorban a válaszolók által beírt többletadatok bizonyultak jól használható anyagnak.

Még egy fontos adatforrásra kell kitérnünk. Az 1960–70-es években Dégh Linda és Dömötör Tekla vezérletével (akadémiai pénztámogatással), az összeurópai trendhez kapcsolódva, nagyszabású hiedelemmonda-gyűjtés folyt, egyebek mellett az akkor tervbe vett hiedelemmonda-katalógus számára. (A publikált szöveganyag mellett ezen az anyagon is alapszik *Bihari Anna* 1980-ban megjelent hiedelemmonda-katalógusa, illetve *Körner Tamás* korábbi, halottakra, halálra vonatkozó részkatalógusa.²²) Ennek a cédulaanyagnak a Néprajzi Kutatóintézetben Nagy Ilona által őrzött ömlesztett példányából – az ő szíves közreműködésével – másoltuk le a nálunk addig még nem szereplő szöveganyagot, amely így az archívum részévé lett. Az ily módon birtokunkba került adatok legfontosabb, legtöbb adatot eredményező gyűjtői: *Dégh Linda, Nagy Ilona, Katona Imre, Mándoky László, Körner Tamás*.

Mint részben publikált, részben kéziratos forrásanyag jutottak az archívumba a *Magyar Néprajzi Atlasz* (Diószegi Vilmos által megfogalmazott) hiedelem-kérdéseire, valamint a Szolnok Megye Néprajzi Atlaszában általam megfogalmazott hiedelem-kérdéseire adott válaszok. A legértékesebb anyagot itt sem a sablonos, olykor a túlságosan célra törő gyűjtő által kikényszerített válaszok, hanem a nem csekély számú, „spontánabb” keletkezésű többletadatok jelentik.

Végül meg kell említenem a Pécsi Tudományegyetem egykori néprajz szakos hallgatóit, akik szakdolgozati témáikhoz végeztek hiedelemgyűjtést (már diktafonnal) Csíksban, és értékes adatanyaggal gyarapították az archívumot: *Derjanecz Anita, Graf Orsolya, Györgydeák Anita, Hesz Agnes, Jankus Kinga, Mondok Ágnes, Muzsai Nóra, Radák János, Varga Attila, Vidák Tünde*.

Tóth G. Péter összesítése szerint e változatos forrásanyag kiaknázásának eredményeképpen 3403 gyűjtési helyszínről 1846 gyűjtő révén kerültek adatok az archívumba. A digitalizált változatban a következő gyűjtőktől származik 1000-nél több adat: *Diószegi Vilmos* (7122 adat), *Pócs Éva* (4245 adat), *Bosnyák Sándor* (3390 adat), *Magyar Zoltán* (3014 adat). Az archívum témái felölelik a magyar néprajz kutatási hagyományai szerint néphitként számon tartott egész területet, vagyis a keresztény vallás rendszerével szorosan összefonódott, azzal együtt élt, de a keresztény tanok és a keresztény mitológia rendszerébe bele nem tartozó (vagy csak részben beletartozó) hiedelmeket. (A fő tematikus csoportok: a világmindenségre, égitestekre, állat- és növényvilágra, a lakott világ tér- és időszerkezetére, a túlvilág és evilág szellemlényekre, élőkre és holtakra, az emberi testre és lélekre, a születési sajátságokra, természetfeletti képességű emberekre, a mágia jó és rosszindulatú specialistáira, ördögre és bo-

²¹ Addig, míg Diószegi utáni új osztályvezetőnk, Manga János, valamint kollégánk, Németh Imre úgy nem döntöttek, hogy elég a hiedelmekből, legyen most már népszokás; és Németh Imre elkészített egy szokás-kérdőívet – a többi néma csend. Ezzel megszűnt a Magyar Néphit Topográfia kérdőív-sorozata.

²² Bihari 1980.; Körner 1970.

szorkányra, tudósokra, látókra és gyógyítókra, az emberi élet fordulóra vonatkozó, a háztartást és a gazdaságot átszövő, a munkákat kísérő, a gazdasági sikereket biztosító, az ember egészségét óvó, betegségeit gyógyító, divinációra, istenítéletre, áldozatokra, álmokra, látomásokra vonatkozó hiedelmek és rítusok. Ezek közül a digitalizált változat nem tartalmaz minden csoportot, néhány csoport anyaga egyelőre csak a rendezett cédulaanyagban található meg.

Az archívum felépítésében nem követtünk semmiféle előre elhatározott kutatói rendszert; az adatokat az anyag kiadta tematikus egységek fő és alcsoportjaiba soroltuk (minden szöveg kapott egy, a fő és alcsoportok sorszámaiból összetett egyedi számot; ennek alapján található meg a digitalizált anyag mutatójának segítségével az eredeti, papíralapú szövegek is a megfelelő téma dobozában). Az adatok nagy része több helyre is besorolható lenne. Nem kellett azonban emiatt többdimenziójú rendszert felépítenünk, hiszen minden ezzel kapcsolatos skrupulustól megszabadítja a használat a digitalizált archívum mutatórendszer, amelynek segítségével bármely téma, résztema (és természetesen az adat kontextusához tartozó minden részadat, a földrajzi helyektől az adatközlők neméig és koráig) könnyen megtalálható; és ez utóbbi jellemzők egyenként is, összességükben is, a fő témákhoz hozzárendelve is kereshetők.

Nem itt van a helye tovább részletezni az archívum rendszerét és használatának módját – erről *Tóth G. Péter*, aki a digitalizálás és az elektronikus mutatórendszer felépítésének munkáját hosszú évek óta végzi és irányítja, a digitalizált archívum „használati útmutatójában” részletesen tájékoztatja az érdeklődő szakmai közönséget. Az ő minden elismerésre méltó munkája mellett meg kell azonban említenem még mindazokat, akik a rendezésben és a különböző „technikai” munkákban segítségünkre voltak. Az adatokat elsőként rendező *Lammel Annamária* után a pécsi tanszéken több hallgató és doktorandusz vett részt a munkálatokban (cédulák szétválogása, ragasztása, címszavazása, rendezése, számozása), a legtöbbet *Farkas Judit, Kis-Halás Judit, Balatonyi Judit*, majd *Zombory Andrea* rendező munkájának köszönhetünk. Zombory Andrea a Néphit Archívum utolsó, öt éves, digitalizálási szakaszában Tóth G. Péterrel együttműködve a munkálatok fő szervezője lett, és az új anyagok rendezésétől a gépelési munkák irányításáig minden munkafázisból nagy intenzitással vette ki részét.

Végül néhány szót arról, mi nem került az archívumba, holott talán ott is helye volna (de egy másik archívumnak lett a részévé). A ráolvasások adatai nem szerepelnek a mágikus gyógy módok csoportjaiban, mert ezeket eleve külön kezeltem, egy saját ráolvasás-adatbázisban. Ezek a szövegek egy külön archívum részei maradtak a magyar szövegek rendszerező publikációi után is,²³ majd Ilyefalvi Emese két éve megkezdte egy nagy, teljes szöveganyagot tartalmazó digitális ráolvasás-adatbázis felépítését, ami csak lazán kapcsolódik a Néphit Archívumhoz (ebben minden ráolvasással kapcsolatos mágikus cselekmény leírása megtalálható lesz). Nem került az archívumba a Népi Gyógyászati Archívumban szereplő, mágikus mozzanatok is tartalmazó gyógy módok sora, kivéve néhány kiemelkedően fontos (elsősorban a rontással, szemveréssel, ijedtséggel kapcsolatos) betegségek képzelést és gyógyító eljárást – amelyek csak a Néphit Archívumban, vagy ott is nyertek elhelyezést. Végül: kimaradtak az

²³ Pócs 1985–1986.; 1914.; Ilyefalvi 2014.

aitiológikus mondák, illetve legendák, amelyek teljes szövegkorpusza egy nagy, mutatórendszerrel is ellátott, gyűjteményes kötetben készülni kell. Ez az anyag – ha időnk és az anyagiak engedik – a ráolvasásokhoz hasonlóan, az archívum egy másik elágazásaként – az elektronikus, internetre kerülő adatbázisnak is részévé lehet.

Zárásként visszatérek a Hoppál Mihály életrajzából idézett inkriminált mondatra. Talán az tévesztette meg Hoppál emlékeztétét, hogy a néphit-archívummal párhuzamosan készült egy népi gyógyászati archívum, amelynek munkálataiban az 1970-es évektől ő is részt vett. Az itt most nem részletezendő keletkezéstörténet legfontosabb mozzanatai: Diószegi Vilmos és Grynaeus Tamással párhuzamosan kezdtük az archívum anyagának gyűjtését, szintén még szolnoki muzeológusi éveim alatt: Diószegi volt az ötlet (egy népi gyógyászati atlaszt létrehozni), amelynek megvalósításához Grynaeust és engem kért munkatársának. Grynaeus a nagy mennyiségű orvostörténeti anyagot (a 16. századtól napjainkig) gyűjtötte össze és cédulázta szét, én pedig a néphit-adatokkal párhuzamosan gyűjtöttem az adatokat ehhez az archívumhoz is, publikációkból, Ethnológiai Adattárból, magánhagyatékokból. Ennek gépelésére is kaptunk némi pénzt a szolnoki Damjanich Múzeumtól, később a Néprajzi Kutatócsoporttól. Diószegi volt a fő inspirátor, és ő volt az, aki némileg csalódott, amikor kiderült, hogy ebből az anyagból sem lehet atlaszt létrehozni, viszont örült annak, hogy létrejöhet egy nagyszabású népi gyógyászati archívum, több szakma hasznára. A cédulák Szolnokon megkezdett címszavazásába és rendezésébe az 1970-es évek elején Budapesten többen besegítettek Grynaeus Tamáson kívül is (Diószegi Vilmos, Morvay Judit, Nagy Ilona, Hoppál Mihály). Végül nem győztem párhuzamosan végezni a két nagy archívummal kapcsolatos munkát, örültem tehát, amikor Hoppál Mihály levette vállamról a terheket; ő lett – Bodrogi Tibor által hivatalosan is kinevezve – a Népi Gyógyászati Archívum gondozója. Ezt az archívumot bemutatni az ő tiszte.²⁴

Irodalom

BALÁZS Lajos

1999 *Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson.* Csíkszereda: Pallas-Akadémia.

BALASSA Iván

1963 *Karcsai mondák.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

BARNA Gábor

1979 *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

BERZE NAGY János

1942 *Baranyai magyar néphagyományok I–III.* Pécs: Kultúra Könyvnyomdai Műintézet.

²⁴ A Népi Gyógyászati Archívum dolgában Diószegi Vilmos és Grynaeus Tamással folytatott levelezésemet szívesen Hoppál Mihály rendelkezésére bocsátom, illetve elhelyezem a Néprajztudományi Intézet archívumában.

BIHARI Anna

1980 *Magyar hiedelemmonda katalógus.* Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. /Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 6./

BOSNYÁK Sándor

1977 *A bukovinai magyarok hitvilága I. Világkép, mitikus alakok, jeles napok, álmefejtés.* Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. /Folklór Archívum 6./

1980 *A moldvai magyarok hitvilága.* Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. /Folklór Archívum 12./

CSÖGÖR Enikő

1998 *Tordatúr hiedelemvilága.* Kolozsvár: Kriterion.

FEJŐS Zoltán

1985 *Hiedelemrendszer, szöveg, közösség. Esettanulmány Karancseszi példáján.* /Néprajzi Közlemények 27–28./

GÖNCZI Ferenc

1914 *Göcsej, s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése.* Kaposvár: Szabó Lipót.

HALÁSZ Péter

2005 *A moldvai csángómagyarok hiedelmek.* Budapest: General Press.

ILYEFALVI Emese

2014 *Ráolvasások B. Gyűjtemény a történeti forrásokból (1488–1850).* /A magyar folklór szövegvilága II./ Budapest: Balassi Kiadó.

JANKÓ János

1992 *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány.* Budapest: Athenaeum.

JUNG Károly

1985 *Táltosok, ördögök, garabonciások. Bevezetés népi hiedelmek – babonáink – világába.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.

KÁLMÁNY Lajos

1885 *Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. Akadémiai Értekezések a Nyelv- és Széptudományok Köréből.* XII. 9.

1887 *Mythológiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A hold nyelvnyomai a nyelv- és Széptudományok Köréből.* XIV.5.

KESZEG Vilmos

1999 *Mezőségi hiedelmek.* Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

KISS Géza

1937 *Ormányság.* Budapest: Sylvester Könyvkiadó.

KOVÁCS Endre

1982 *Doroszló hiedelemvilága.* Újvidék: Forum Könyvkiadó.

KÖRNER Tamás

1970 *Mutatvány a készülő magyar hiedelemmonda-katalógusból. B) A halál és a halottak.* *Ethnographia.* LXXXI. 55–96.

LUBY Margit

1936 *Bábalelte babona.* Budapest: Magyar Könyvkiadó.

MAGYAR Zoltán

- 2002 *A mindentudó fű. Zoborvidéki mondák és hiedelmek*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum Kiadó.
- 2003 *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák*. Budapest: Balassi Kiadó. /Magyar Népköltészet Tára III./
- 2006 *Népmondák a Medvesalján*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum Kiadó.
- 2008 *Népmondák Erdély szívében. Alsó-Fehér megye mondahagyománya*. Budapest: Balassi Kiadó. /Magyar Népköltészet Tára VIII./

P. MADAR Ilona

- 1967 Sárretudvari hiedelmek. *Néprajzi Közlemények*. XII. 1–2. 23–225.

PÓCS Éva

- 1964 Zagyvarékas néphite. *Néprajzi Közlemények* IX. 3–4.
- 1985–1986 *Magyar ráolvasások*, 1–2. Budapest: MTA Könyvtára.
- 2014 *Ráolvasások A.) Gyűjtemény a legújabb korból (1851–2012)*. Budapest: Balassi Kiadó. /A magyar folklór szövegvilága II./

SALAMON Anikó

- 1987 *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák*. Budapest: Helikon Kiadó.

SZABÓ Lajos

- 1975 *Taktaszadai mondák*. Budapest: Akadémiai Kiadó. /ÚMNGY XVIII./

TAKÁCS György

- 2001 *Aranykertbe' aranyfa. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasók*. Budapest: Szent István Társulat.
- 2004 *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák*. Budapest: Magyar Napló.
- 2015 *Elindula boldogságos szép Szűz Mária. Ráolvasók a régi Csíkszékről*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. /Fontes Ethnologiae Hungaricae X./

VAJDA László

- 1944 Csodálatos történetek pásztorokról és állatokról. *Ethnographia*. LV. 139–143.

ZENTAI Tünde

- 1983 *Ormánsági hiedelmek*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete. /Folklór Archivum 15./

Pócs Éva

DSc. professor emerita, Budapest – Pécs

e-mail: pocse@chello.hu

Éva Pócs

The history of the Hungarian Folk Belief Archive

The archive was founded by Éva Pócs between 1960 and 1965. At the beginning it comprised data of traditional folk beliefs collected via fieldwork, publications since the 1870s, as well as copies of texts preserved in major ethnographic and folklore archives. The collection that has been preserved since the 1970s at the Institute of Ethnology of the Hungarian Academy of Sciences has become

the largest folk belief archive in Europe (it encompasses more than 100000 data, and the online digitised version comprises almost 90000 belief narratives). The database has incorporated several private collections, responses given by members of rural intelligentsia to questionnaires, and texts recorded during recurrent fieldwork carried out among Hungarians in Romania. The topics of the archive represent the entire scope of folk beliefs as interpreted in the research tradition of Hungarian folklore studies. The major thematic groups are as follows: beliefs and rites related to the universe, planets, flora and fauna, spatial and temporal structure of the dwelled world, spiritual beings, the living and the dead, human body and soul, peculiarities of birth, humans with supernatural power, specialists of malevolent and benevolent magic, devil and witches, seers and healers, phases of human life, household and economy, labour, divination, ordeal, sacrifice, dreams, visions. The concept and implementation of digitisation and the related indices were elaborated by Péter Tóth G., digitisation was supervised by Andrea Zombory. The archive is available at: <http://eastwest.btk.mta.hu/adatbazisok>